

HIV/AIDS'e Yol Açan Riskli Cinsel Davranışla İlişkili Psikososyal ve Kültürel Etmenler

Psychosocial and Cultural Factors Related to Risky Sexual Behavior Leading to HIV/AIDS

Levent Kıyılıoğlu, Ali Dönmez

Öz

Ergenlikten başlayarak gencin yaşamında önemi gittikçe artan cinsellik, gerekli koruma önlemleri alınmadan yapıldığında sağlık açısından öldürücü enfeksiyonlara yol açabilmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi HIV/AIDS'tir. Cinsel davranış sonucu HIV bulaşma olasılığı düşük olmasına karşın, olası sonuçları itibarıyla AIDS ölümcül olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı HIV/AIDS'e yol açabilecek riskli cinsel davranışla ilişkisi olduğu, riskli cinsel davranışı açıkladığı iddia edilen psikososyal ve kültürel etmenlerden toplumsal cinsiyet rolleri, dindarlık, cinsel heyecan arama, AIDS'ten korunmada öz-yeterlik ve HIV/AIDS bilgisi konularını gözden geçirmektir.

Anahtar sözcükler: HIV/AIDS, risk, cinsel davranış.

Abstract

Starting from adolescence, importance of sexuality increases in the lives of young people. When done without necessary prevention measures, sexuality may lead to deadly infections in health. Of them, perhaps the most important is HIV/AIDS. Although resulting from sexual behavior the probability of HIV transmission is low, AIDS can be deadly. The aim of this study is to review psycho-social and cultural factors claimed to explain and related with risky sexual behavior that can lead to HIV/AIDS. These factors are gender roles, religiosity, sexual sensation seeking, self-efficacy for AIDS prevention, and HIV/AIDS knowledge.

Key words: HIV/AIDS, risk, sexual behavior. .

RİSK ALMA kendinin ya da başka birinin fiziksel, ekonomik ya da psiko-sosyal iyilik hali için, sonucu hakkında ve/ya olası yararları-zararları hakkında algılanan belirsizlikle, bilinçli ya da bilinç dışı olarak kontrol edilen herhangi bir davranış şeklinde tanımlanmıştır (Trimpop 1994). Bu tanımın genelliği nedeniyle çok farklı davranışlar riskli olarak nitelendirilebilir. Çoğu kez alkol ve tütün kullanımı, korunmasız cinsellik, tehlikeli araba kullanma, kişilerarası saldırganlık ve hatta suç davranışları gibi son derece istenmeyen, gerçek dünya riskleri, konu ile ilgilenen araştırmacıların odağı olmuşlardır (Boyer 2006). Kaza ve ölüm gibi üzücü sonuçlara yol açması olası eylemlerin, bu tür sonuçlara neden olma olasılığı önemli ölçüde daha az eylemlere kıyasla riskli davranış grubunu daha fazla temsil ettikleri bildirilmiştir (Byrnes ve ark. 1999).

Hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi ise cinsel ilişkilerdir. Ergenlikten başlayarak gencin yaşamında önemi gittikçe artan cinselliğin gerekli koruma önlemleri alınma-

dan (kondom kullanma gibi) yapıldığında ise sağlık açısından öldürücü enfeksiyonlara yol açtığı bilinmektedir. Bunlardan belki de en önemlisi HIV/AIDS'tir. Davranış sonucu HIV/AIDS, cinsel ilişki ve damar içi uyuşturuca madde kullanımı yolları ile bulaşmaktadır. Cinsel davranış sonucu HIV (Human Immunodeficiency Virüs-İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü) bulaşma olasılığı düşük olmasına karşın, olası sonuçları itibarıyla AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome-Kazanılmış Bağışıklık Yetmezliği Hastalığı) ölümcül olabilmektedir.

AIDS ve diğer cinsel yolla bulaşan hastalıklara yol açma olasılığı yüksek olan cinsel davranışlar kişinin hayatını tehlikeye atar. Bu cinsel davranışlar: Anal ilişki, tek gecelik cinsel ilişki, kondom kullanılmadan girilen cinsel ilişki, kendinden yaşca büyük birisiyle cinsel ilişkiye girme, aynı dönemde birden fazla kişiyle cinsel ilişkiye girme, ilişki öncesi ya da sırasında alkol ve diğer uyuşturuca maddeleri kullanma ve küçük yaşta cinsel ilişkiye başlama olarak sıralanmışlardır (Stulhofer ve ark. 2009). Bu davranışların tersini yapmak, örneğin kondom kullanarak ilişkiye girmek ya da anal ilişkiden kaçınmak gibi davranışlar ise güvenli cinsel ilişkiyi temsil etmektedirler.

HIV'in cinsel yolla ve damar içi uyuşturuca madde kullanımı yollarıyla bulaştığının anlaşılması, bu davranışlarla ilişkili benzeri görülmemiş miktarda araştırma yapılmasının yolunu açmıştır. alışmalar birbiriyle ilişkili üç önemli soruya gönderme yapmıştır; davranış ile HIV arasındaki ilişki nedir? Riskli davranışta bireyler ve toplumlar arasında nasıl bir farklılık oluşmaktadır? Hangi etmenler riskli davranış açıklayıp davranış değişikliği yoluyla enfeksiyondan korunma olanağı sunmaktadır? (Wit ve Adam 2012). Bu erlmenin amacı ise literatürde HIV/AIDS'e yol açabilecek riskli cinsel davranışla ilişkisi olduğu, riskli cinsel davranış açıkladığı, artırdığı ya da davranış değişikliği yolu ile enfeksiyondan korunma olanağı sunduğu iddia edilen bazı psiko-sosyal ve kültürel etmenlerden toplumsal cinsiyet rolleri, dindarlık, cinsel heyecan arama, AIDS'ten korunmada öz-yeterlilik ve AIDS bilđisi konularını gözden geçirmektir.

Riskli Davranışla İlişkili Etmenler

Toplumsal Cinsiyet Roller

Cinsiyet kalıtımsal bileşim, üreme yapısı ve neredeyse tüm vücut işlevlerindeki biyolojik farklılıklara işaret etmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet, temel olarak cinsiyete dayanmakla birlikte toplumsal bir yapı olarak tanımlanmış, erkek ve kadınlar, aynı zamanda genç kızlar ve genç erkekler arasındaki farklılıkların ortaya çıkmasına ve açıklanmasına yardımcı olmak üzere kavramsallaştırılmıştır (Denmark 2004).

Toplumsal cinsiyet rolleri, kişinin biyolojik cinsiyetine uygun ve kültürel normlar tarafından belirlenmiş kişilerarası davranış örüntüsü anlamında kullanılmaktadır (Sinoth ve Rabin 2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin diğer bir tanımlaması ise bireylerin günlük eylemlerini, beklentilerini ve deneyimlerini etkileyen, toplumdaki erkek ve kadınlara uygulanan davranış normları olduğu yönündedir (Gelb ve ark. 2012). Kavram kadınsı, erkeksi, androjen ve belirsiz olmak üzere dört sınıfa ayrılmış, baskın, etkili, güçlü, girişken, gözü pek, hırslı, idealist, kendine güveni yüksek, kuralcı, katı ve saldırgan olmak, risk almaktan çekinmemek gibi davranış ve kültürel özellikler klasik erkeksi cinsiyet rolü ile ilişkilendirilmışlerdir (Bem 1974). Diğer taraftan anlayışlılık, cana yakınlık, duygusallık, özverili olma, duyarlılık, sadık ve yumuşak olma gibi davranış ve kültürel özellikler kadınsı cinsiyet rolü ile özdeşleştirilmışlerdir. Hem kadınsı ve hem de

erkeksi özellik ve davranışların bir kişide yüksek olması androjenlik olarak adlandırılırken, hem erkeksi hem de kadınsı özellik ve davranışların düşüklüğü kişide cinsiyet rolünün belirsizliğine işaret etmektedir (Bem 1974). Bem (1974) tarafından erkeksilik ve kadınsılık ayrı yapılar olarak görülmüş, androjenlik ise psikolojik iyilik hali için ideal kabul edilmiştir.

Bazı araştırmacılar, erkeksi-kadınsı kültürel özelliklerin ve davranışların değişken olduğunu, bunların farklı koşullar altında ve zaman içerisinde değiştiklerini, cinsiyet rollerinin kültürler arasında ve tarihsel süreçte tutarlılık göstermediğini iddia etmişlerdir (Dowsett 2003). Erkeksi davranışın korkusuzluk ve riskli davranış olarak görülmesi durumunda erkeksiliğin farklı toplumsal sınıflarda değişik biçimlerde ortaya çıkabileceği, örneğin üst toplumsal sınıflarda erkeksiliğin erkekleri paraşütle atlamaya, orta sınıfta dağcılığa, alt sınıfta ise sokak dövüşlerine güdülediği iddia edilmiştir (Courtenay 2000). Sağlık davranışlarından uzaklaşan klasik erkeksi cinsiyet rolündeki erkeklerin, gerekli olmadıkça hastalıkları için tıbbi tedaviye başvurmayacakları ve kişisel ilişkilerinde her iki cinsiyete karşı da şiddet kullanma eğiliminde oldukları belirtilmiştir (White 2002).

Cinsel risk alma bağlamında ise klasik erkeksilik, erkeğin kadın üzerinde egemenlik kurması, daha seyrek kondom kullanması, kondom kullanma gibi güvenli cinsel ilişkiyi tercih etmemesi nedeniyle daha fazla cinsel yolla enfeksiyona maruz kalması, daha sık cinsel ilişkiye girmesi, daha fazla alkol tüketmesi ve daha fazla tek gecelik-geçici cinsel ilişkiye girmesi ile bağıntılı bulunmuştur (Greig ve ark. 2008). Erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla kişi ile ilişkiye girdiği, örneğin genç erkekler arasında birden fazla kişi ile ilişkiye girmenin, kadınlar arasında olduğundan yaklaşık dört kat daha fazla olduğu (O'Sullivan 2006) ve erkeklerin birden fazla kişi ile cinsel ilişki yaşamasına toplumun hoşgörüsü ile yaklaştığı bildirilmiştir (Tung ve ark. 2008). Diğer taraftan, bir Afrika ülkesi olan Malavi'de yaşayan genç erkeklerin cinsel ilişkiden kaçınmayı erkek olmamakla, anormallik ve yetersizlikle ilişkilendirdikleri bulunmuştur (Izugbara ve Undie 2008). Kıyılıoğlu (2015) ise toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan kadın-erkek eşitsizliğinin kadınlarda genellikle HIV riskini artırdığını bildirmiştir. Kadınların aldığı HIV riskini etkileyen etmenler arasında ise ekonomik yönden bağımlı olmalarını, cinsel ilişkiye ve ilişkide kondom kullanmaya karar verememelerini, kendilerinden büyük kişilerle ilişkiye girmelerini ve eş şiddetini göstermiştir (Kıyılıoğlu 2015). Kısaca toplumsal cinsiyet rollerinden erkeksi cinsiyet rolündeki erkekler, yüksek düzeyde cinsel risk alarak kendi yaşamlarını ve ilişkiye girdikleri kadınların yaşamlarını riske atabilmektedirler.

Dindarlık

Dinlerin evlilik öncesi ve evlilik dışı cinselliği hoş görmemesi nedeniyle, kişinin dindarlık düzeyinin genel olarak cinsel davranış, özel olarak ise riskli cinsel davranış üzerinde etkili olduğu düşünülür. Dindarlığın tanımlanmasında kesin bir fikir birliğine ulaşılamaması, çalışmalarda dinin değişik alt boyutlarının tanımlanması ve kullanılması, dindarlığın farklı bileşenlerinin ölçülmesine, sonuç olarak da çalışmalar arasında belirgin bir standardın oluşmamasına yol açmıştır. Bazı çalışmalarda dindarlık, içsel ve dışsal dindarlık olarak ikiye ayrılmış ve iki boyutlu olarak ölçülmüştür (Milewsky ve Leh 2008). İçsel dindarlığın tanımlanmasında din güdüsü kendi başına bir amaç olarak görülmüşken, dışsal dindarlıkta din güdüsü bir çıkar sağlamaya yönelik olarak tanımlan-

mıştır (Hood 2012). Bazı akademik çalışmalarda ise dindarlık, halka açık ve özel dindarlık şeklinde tanımlanmış ve ölçölmüştür (Nonnemaker ve ark. 2003).

Bazı çalışmalarda ise dindarlık yalnızca dinin önemi ve din hizmetine katılım alt boyutları ile ölçölmüşken (Edwards ve ark. 2011, Penhollow ve ark. 2007), bazılarında dini kimlik, dini etkinlik ve dini inanç alt boyutları ile ölçölmüştür (Green ve Elliot 2010). Bir kişinin dinsel bir davranış olarak gördüğü bir eylem, başka bir költürde dinsel olarak görölmeyebilir. Diğer bir deyişle dinsel davranış, költürden költüre değişiklik gösterebilir. Dindarlığının riskli cinsel davranışla ilişkisini araştıran çalışmalar genellikle ergenler ve genç yetişkinlerin kondomsuz cinsel ilişkileri ve birden fazla kişi ile girdikleri ilişkiler konularında yapıldığından, aşağıda sırasıyla ergenler ve genç yetişkinlerle yapılan çalışmalardan söz edilmiştir.

Ergen dindarlığı ve cinselliğinin araştırıldığı boylamsal bir çalışmada dindarlığın cinselliği etkilediği, ancak cinselliğin dindarlığı etkilemediği belirlenmiş, ergenlerin dindarlık seviyelerinin yüksek olmasının iki yıl sonrasında bile bakire kalmalarını etkilemediği görölmüştür (Hardy ve Raffaelli 2003). Ergenlerin dini önemli olarak algılamaları ve dini ibadetlerde yer almalarının cinsel davranış, uyuruvcu ve alkol kullanımını ile ilişkili olduğu ve bu davranışları azalttığı ABD’de yapılan bir araştırmada bulunmuş olmasına karşın (Sinha ve ark. 2007), bu konudaki araştırma sonuçları tutarlı değildir. Ergen dindarlığının, uyuruvcu kullanımı ve riskli cinsel davranış ile ilişkisini inceleyen başka bir çalışmada ise ilginç sonuçlara ulaşılmış, dindarlığın uyuruvcu kullanımı üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu görölmüşken, cinsel davranış üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir (Neymotion ve Downing-Matibag 2013). Dindarlığın ergenler üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmada (Rostosky ve ark. 2004), dindarlığın ergen kızların çoğunluğunda cinselliğe başlamayı geciktirdiği, ancak ergen erkeklerde dindarlığın cinselliğe başlama yaşı üzerindeki etkisinin daha zayıf olduğu bulunmuştur.

ABD’de üniversite birincisi sınıftaki Hristiyan, Yahudi ve Müslöman gençlerin cinsel davranışı ve alkol kullanımı gibi riskli davranışlarını inceleyen bir çalışma, her bir inanç grubundaki gençlerin riskli davranışı ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin olumsuz yönde olduğunu, Hristiyan grubun özellikle alkol kullanımı gibi birçok alanda en yüksek düzeyde risk aldıklarını belirlemiştir (Berry ve ark. 2013). ABD’de sporcu üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada ise, dinsel inançların daha az riskli cinsel davranışı ve alkol kullanımını tahmin ettiği ortaya çıkarken, kiliseye devam etmenin riskli cinselliğe karşı koruyucu bir etkisinin olmadığı anlaşılmıştır (Moore ve ark. 2013). Bir gözden geçirme çalışmasında ise dindarlığın riskli cinsel davranış üzerindeki etkisinin yaşa ve dindarlık türüne göre değişiklik gösterdiği, dindarlığın bu konuda gençlere göre ergenlerde, erkeklere göre de kızlarda daha koruyucu olduğu, dış-güdümlü dindarlığa göre ise iç-güdümlü dindarlığın daha etkili olduğu tespit edilmiştir (Kıyloğlu 2014). Özetle dindarlığın cinsel davranış ve riskli cinsel davranış ile ilişkisinin karışık olduğu, bulgulardan genellemelere gitmenin zor olduğu, dindarlığın yalnızca ergen kızlar üzerinde cinsel risk almaya karşı koruyucu etkisinin kanıtlanabildiği ortaya ık-mıştır.

Cinsel Heyecan Arama

Risk alma davranışıyla ilişkili olduğu bildirilen heyecan arama kavramını ilk olarak Zuckerman ve arkadaşları tarafından ortaya atılmış (1964), heyecan arama çeşitli, yeni, karmaşık ve yoğun heyecan ve deneyimler aramak, bu tür deneyimler uğruna fiziksel,

sosyal, yasal ve parasal risk almaya istekli olmak şeklinde tanımlamıştır (Zuckerman 2007). Araştırmalar bireylerin heyecan arama düzeylerinin alkol ve madde bağımlılığı, riskli araba kullanma, riskli cinsel davranış ve topluma karşı düşmanca davranış gibi birtakım tehlikeli eylemlerle ilişkili olduğunu belirlemiştir (Kalichman ve ark. 1996, Rolison ve Scherman 2003, Gullette ve Lyons 2005, Zuckerman 2007, Pharo ve ark. 2011). Heyecan arama kavramının HIV/AIDS riski ile doğrudan ilişkili olmadığı iddia edilerek cinsel heyecan arama kavramı oluşturulmuştur. Cinsel heyecan arama bir kişilik özelliği olarak kabul edilmiş ve risk alma davranışıyla ilişkili olduğu görülmüştür.

Cinsel heyecan arama bir model olarak ideal cinsel heyecan düzeyine ulaşma eğilimi ve yeni cinsel deneyimlerde bulunma olarak tanımlanmıştır (Kalichman ve Rompa 1995). Kişilerin ortalama heyecan arama düzeyinin çocukluk döneminde artma eğiliminde olduğu, ergenliğin sonunda zirveye ulaştığı ve yetişkinlikte düşme eğilimine girdiği bildirilmiştir (Zuckerman 2007). Heyecan arama başarılı üreme için gerekli bir güdü olup bireyler saldırgan bir şekilde heyecan aramaktadırlar (Patton 2012). Evlilik öncesi heyecan arama birden fazla kişi ile cinsellik, kondomsuz cinsellik ve yabancılarla cinsellik şeklinde üç çeşit riskli cinsel davranış ile ilişkili bulunmuş, cinsel ilişkiden önce ve ilişki esnasında alınan uyuşturucu ve alkol yardımı ile riskin yükseldiği belirlenmiştir (Zuckerman 2007).

Heyecan arama ve cinsel heyecan arama değişime dirençli bir kişilik özelliği olarak kabul edilmekte ve HIV riskini tahmin etmede sıkça kullanılmaktadır. Farklı ülkelerde, farklı etnik ve yaş gruplarında, karşıt cinsel ve eşcinsellerle yapılan çalışmalar, cinsel heyecan arama kişilik özelliğinin birtakım cinsel risk alma davranışları ile ilişkisini bulmuş, böylelikle de cinsel heyecan aramanın HIV riskini açıklamada önemli bir yapı olduğu ispatlanmıştır (Nguyen ve ark. 2012, Shuper ve ark. 2014). Aşağıda kısaca bu çalışmalardan bilgi aktarılmıştır.

HIV taşıyıcısı ve AIDS hastalarından oluşan 26 araştırmanın özetlendiği bir derleme çalışmasında, cinsel heyecan aramanın korunmasız cinsel ilişki ile görece doğrudan ilişkili olduğu (Shuper ve ark. 2014), Güney Afrikalı toplam 308 cinsel aktif üniversite öğrencisiyle yapılan bir başka çalışmada ise toplam riskli cinsel davranış ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Mashegoane ve ark. 2002). ABD'de 112 karşıt cinsel ve 104 eşcinsel erkek katılımcı ile yapılan bir çalışmada, cinsel heyecan aramanın karşıt cinselerde ilişkiye girilen kişi sayısını tahmin ettiği, eşcinselerde ilişkiye girilen kişi sayısını ise tahmin etmediği görülmüştür (McCoul ve Haslam 2001). 13-18 yaş grubundaki 4456 İspanyol lise öğrencisiyle yapılan bir çalışmada kızlar ve erkeklerde yüksek düzeyde cinsel heyecan aramanın daha yüksek olasılıkla gündelik-geçici cinsel ilişkiye girme, son cinsel ilişkide uyuşturucu madde kullanma gibi davranışlarla ilişkili olduğu bulunmuştur (Teva ve ark. 2010).

Diğer araştırmalar ise şöyle sıralanabilir. 15-21 yaşları arasındaki Afrika kökenli Amerikalı ve klinik temelli 715 kız üzerinde yapılan çalışmada, yüksek düzeyde cinsel heyecan arama değerlerine sahip olanlar vajinal cinsel ilişki sıklığı, cinsel ilişkiye girilen kişi sayısı gibi riskli cinsel davranışları daha fazla bildirmiş, kondom kullanmayı ise daha az bildirmişlerdir (Spitalnick ve ark. 2007). ABD'de Asya, Afrika ve Avrupa kökenli Amerikalılardan oluşan toplam 106 erkek ve kadın üzerinde yapılan bir çalışmada ise, cinsel heyecan arama ile korunmasız cinsel ilişki sıklığı arasında herhangi bir ilişki bulunmazken, cinsiyet ve yaş etkisinin ötesinde, daha yüksek cinsel heyecan arama düzeyinin daha fazla kişi ile vajinal ve anal ilişkiye girmeyele ilişkisi ortaya çıkmıştır

(Nguyen ve ark. 2012). Türkiye’de yapılan bir araştırmada erkek üniversite öğrencilerinin, androjen ve erkeksi grupların genel heyecan arama düzeylerinin, kadın öğrencilerin ve kadınsı grupların heyecan arama düzeylerinden daha yüksek olduğu görülmüştür (Öngen 2007). Türk üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada ise katılımcıların cinsel heyecan arama düzeylerinin kondom kullanma sıklığı ile ilişkili olmadığı, ancak tek gecelik ilişkilerle, birden fazla kişiyle aynı dönemde girilen cinsel ilişkilerle, cinsel ilişkiden önce alkol ve yasa dışı uyuşturucu madde kullanma sıklığı gibi riskli cinsel davranışlarla olumlu yönde bağlantılı olduğu belirlenmiştir (Kıyloğlu 2013). Görüldüğü gibi, ilgili çalışmaların neredeyse tamamında cinsel heyecan arama cinsel ilişkiye girilen kişi sayısını ve cinsel ilişki sıklığını belirlerken, yalnızca bazı çalışmalarda cinsel heyecan arama korunmasız cinsel ilişkiyi tahmin etmiştir.

AIDS’ten Korunmada Öz-Yeterlik

Riskli cinsel davranışla ilişkili etmenlerden bir diğeri ise kişinin AIDS’ten korunmada öz-yeterliğidir. İlk kez 1977 yılında Bandura tarafından öne sürülmüş olan öz-yeterlik kavramı, kişinin istediğı sonuçlara ulaşabilmek için gereken davranışı yapabilmek yapamayacağı konusunda bir öz-değerlendirmesi olarak tanımlanmıştır. Öz-yeterliğin sabit bir kişilik özelliğı olmayıp, aksine belirli hedeflere özgü olarak kişinin kendi yeteneklerini değerlendirmesinden oluştuğu bildirilmiştir (Gallagher 2012).

Bireylerin fiziksel egzersiz yapmak gibi sağlık açısından yararlı bir davranışı benimsemesi ya da sigara içmek gibi zararlı bir alışkanlıktan vazgeçmesinin üç bilişsel düşünceye bağlı olabileceğı iddia edilmiştir. Bunlar; a) bireyin risk altında olduğu beklentisi (sigara içtiğim için kansere yakalanma riski altındayım); b) davranış değişikliğinin tehlikeyi azaltacağı beklentisi (eğer sigarayı bırakırsam kansere yakalanma riskim azalacaktır); c) bireyin riskli davranışı üzerinde yeterli düzeyde kontrole sahip olduğu beklentisidir (sigarayı tamamen bırakabilirim) (Schwarzer ve Fuchs 1995).

AIDS’ten korunmada öz-yeterlik çalışmalarında daha çok kondom kullanma öz-yeterliğinin araştırıldığı (Coleman ve Ball 2009, Casey ve ark. 2009, French ve Holland 2013), çalışmaların ergenler ve gençlerin AIDS’ten korunmada öz-yeterliğı üzerine yoğunlaştıkları göze çarpmaktadır (Tung ve ark. 2011, Campen ve Romero 2012, Viseskul ve ark. 2013). AIDS’ten korunmada öz-yeterliğin bir alt boyutu olarak kabul edilen kondom kullanma öz-yeterliğinin ise cinsel ortak (partner) ile kondom kullanma konusunda konuşabilmek, uygun bir biçimde kondomu kullanabilme ve kondomu düzenli biçimde kullanabilme öz-yeterlikleri gibi araştırma alanlarının olduğundan bahsedilmiştir (Coleman ve Ball 2009). ABD’de Meksika kökenli 122 Amerikan ergen üzerinde yapılan bir çalışmada, cinsel öz-yeterlik yalnızca gelecek üç ay içerisinde güvenli cinsel ilişkiye girme niyetini tahmin etmiştir (Campen ve Romero 2012). Tayland’da 14-21 yaşları arasındaki 92 HIV’li genç üzerinde yapılan ve cinsel öz-yeterliğin risk davranışıyla ilişkisinin incelendiğı çalışmada, cinsel öz-yeterliğin cinsel ilişkiye girme, birden fazla kişi ile cinsellik ve son altı ay içerisinde alkol kullanma gibi risk davranışlarıyla olumsuz yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir (Viseskul ve ark. 2013).

Orta yaşlı Afrika kökenli 130 katılımcı üzerinde yapılan bir çalışmada, AIDS bilgisi ve dindarlığın, kondom kullanma öz-yeterliğı ile son derece ilişkili olduğu bulunmuştur (Coleman ve Ball 2009). Madagaskar’da yaşayan ve 15-24 yaşları arasındaki 1915 katılımcı üzerinde yapılan bir çalışmada, genç erkeklerin düzenli cinsel ilişkilerinde kondom kullanma olasılıkların kondomu aile planlamasında etkili olduğu algısına bağlı olarak

yükseldiği, kadınların kondom kullanma olasılıklarının ise kondom kullanma öz-yeterliklerine ve bir yıl öncesinde HIV'den korunmayı birisiyle konuşmuş olmalarına bağlı olarak değiştiği bulunmuştur (Meekers ve ark. 2006). Kamerun'lu gençler üzerinde yapılan bir çalışmada, ilişkiye girilen kişiyi kondom kullanma konusunda ikna edebilme öz-yeterliği ve kondomu doğru bir şekilde kullanma öz-yeterliğinin, düzenli girilen cinsel ilişkilerde yüksek düzeyde kondom kullanımıyla ilişkili olduğu belirlenmiştir (Meekers ve Klein 2002).

Uyuşturucu bağımlılarının AIDS'ten korunmada öz-yeterlik algıları ile ilgili çalışmalar ise şu şekilde özetlenebilir. Tayvan cezaevlerinde yaşayan 1622 uyuşturucu bağımlısı, 18 yaşından büyükler üzerinde yapılan bir çalışmada, kadın uyuşturucu bağımlıları, arkadaşlarıyla eroin kullanımı sırasında şırıngayı ortak kullanmama konusunda daha yüksek oranda öz-yeterlik bildirmişlerdir. Daha genç, ilk cinsel deneyimlerini daha erken yaşlarda gerçekleştiren, son ilişkisinde kondom kullanmayan ve birden fazla kişi ile ilişki yaşayanlar, kondom kullanma öz-yeterliklerini diğerlerine göre daha düşük düzeyde değerlendirmişlerdir (Lee ve ark. 2011). ABD'de yaşayan Porto Rikolu, 18 yaş ve üzerindeki uyuşturucu bağımlıları üzerinde yapılan bir çalışmada, katılımcıların uyuşturucu enjeksiyonu ve riskli cinsel davranış ile ilişkili AIDS'ten korunmada öz-yeterlik algılarında altı ay içerisindeki değişim araştırılmıştır. Altı ay sonrasında öz-yeterlik algıları olumsuz yönde değişenlerin, algıları değişmeyen ve algıları olumlu yönde değişenlerle kıyaslandıklarında daha yüksek olasılıkla HIV enjeksiyonu ve riskli cinsel davranışta buldukları belirlenmiştir (Kang ve ark. 2004).

Güvenli cinsellik ve AIDS'i ilişkiye girilen kişi ile konuşabilme üzerine yapılan çalışmalar, kondom kullanma öz-yeterliği ile kıyaslandıklarında sayıca daha sınırlıdır. 237 Avustralyalı birinci sınıf üniversite öğrencisi genç üzerinde yapılan bir çalışmada, ilişkinin başlangıcında güvenli cinselliği ve AIDS'i görmeyi tahmin eden etmenler araştırılmıştır. Kadınların ve bakır olmayan erkeklerin, güvenli cinsellik yönünde daha olumlu tutum sergiledikleri belirlenirken, güvenli cinselliği konuşmamayı tahmin eden temel etmenlerin babaların çocuklarıyla çatışmadan kaçınması, atılgenlikte yaşanan zorluklar ve erkek cinsiyet etmeni tarafından belirlendiği saptanmıştır (Troth ve Peterson 2000). Kısaca yüksek düzeydeki AIDS'ten korunmada öz-yeterlik, bireyleri cinsel risk almaya karşı koruyabilmektedir.

HIV/AIDS Bilgisi

HIV/AIDS'in hangi yollarla bulaştığı konusunda yeterli bilgiye sahip olan bireyin bu davranışlardan uzak duracağı, böylelikle de kendisini ölümcül hastalığa yol açabilecek davranışlardan koruyacağı düşünüldüğünden, HIV/AIDS'ten korunmaya yönelik hazırlanan eğitim programlarında birey virüsün bulaşma yolları hakkında bilgilendirilmekte, yeterli bilgi düzeyine sahip bireylerin riskli cinsel davranıştan uzak duracağı ya da davranışı azaltacağı beklenmektedir. HIV/AIDS risk bilgisini araştıran çalışmalarda çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin Tayvanlı üniversite öğrencilerinin HIV/AIDS bilgi düzeylerinin ölçüldüğü bir çalışmada, öğrencilerin %48'i HIV'in virüs taşıyan spermden bulaşabileceğinin farkında olmasına karşın, yaklaşık %25'inin sivrisinek ısırığından, tuvaletlerden ya da yüzme havuzlarından HIV bulaşabileceğine inandıkları belirlenmiştir (Tung ve ark. 2008). Kenya'nın kırsal bölgesinde 16-49 yaş grubundakiler üzerinde yapılan bir çalışmada, "kanda HIV antikorlarının belirlenmesi bulaşmanın bir hafta sonrasında bile mümkündür" ifadesinin yanlış bilgi olduğu, katılımcıların büyük bir

kısmı tarafından yanıtlanamamıştır. Gerçekte ise kandaki HIV antikorları bulaşmanın üç ay sonrasında kesin olarak belirlenebilmektedir (Karama ve ark. 2006).

Almanya'da 18-49 yaşları arasındaki katılımcılar üzerinde yapılan bir çalışmada, 18-29 ve 40-49 yaş gruplarındakilere kıyasla 30-39 yaşlarındakilerin HIV/AIDS risk davranışları hakkında daha fazla bilgilerinin olduğu bulunmuştur (Kuznetsov ve ark. 2011). Tanzanya'da lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada ise kondom kullanmaya karşı güçlü bir önyargı olduğu ve bu önyargının, öğrencilerin cinsel risk almalarını olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir. Öğrencilerinin yaklaşık yarısı kondom kullanmayı güvenli bulmadıklarını ve kondomların hastalık bulaştırabileceğini belirtmişlerdir (Maswanya ve ark. 1999). ABD'de üniversite öğrencileri üzerinde yapılan başka bir çalışmada, öğrencilerin çoğunluğunun (%77) HIV/AIDS ve bulaşması konusuna oldukça aşina olmalarına karşın, %14'ünün sivrisineklerin HIV bulaştırabileceğini sandığı, %43'ünün ise hamilelik ya da doğum sırasında anneden bebeğe HIV bulaşmasını engelleyebilecek ilaçların varlığından emin olmadıkları belirlenmiştir (Inungu ve ark. 2009).

Türkiye'de lise ve üniversite öğrencilerinin HIV/AIDS bilgisini ölçmek üzere yapılmış ve birbirleriyle kısmen çelişkili sonuçlara ulaşılmış çalışmalar ise şöyle sıralanabilir. Bir çalışmada üniversite öğrencilerinin %93'ünün cinsel yolla bulaşan hastalıkların vajinal ilişki ile geçtiğini, %69'unun kan yolu ile geçtiğini, anal ve oral ilişki ile bulaşmanın ise sırasıyla katılımcıların %49 ve %32'si tarafından bilindiği belirtilmiştir (Yazganoglu ve ark. 2012). Lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada ise öğrencilerin AIDS ile ilişkili bilgilerinin orta düzeyde olduğu, özel lise öğrencilerinin devlet lisesi öğrencilerine kıyasla daha iyi bir bilgi düzeyinde oldukları, erkek öğrencilerin kızlardan daha bilgili oldukları ve öğrencilerin bilgi düzeylerinin ana-baba eğitimi ile olumlu yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir (Savaşer 2003). Üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmalardan birisinde katılımcıların % 95'i cinsel yolla bulaşan hastalıklar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtirlerken (Koç ve Sağlam 2006), diğer bir çalışmada katılımcıların %51'inin AIDS'i oldukça iyi tanıdıkları bulunmuştur (Ungan ve Yaman 2003). Ancak başka bir çalışmada (Altay ve ark. 2006) üniversite öğrencilerinin %94'ü HIV'in cinsel ilişkiyle, %92'si kan yoluyla, %80'i enjeksiyon yapılırken, %73'ü doku ve organ nakli ile, %54'ü ise anneden bebeğe emzirme yoluyla bulaşabilir yanıtlarını doğru olarak vermişlerdir. HIV/AIDS risk bilgisinin cinsel tutum ve davranışlara yeterince yansımadağı, bireyin sigara ve alkol kullanmanın tehlikeli olduğunu ve buna karşın halen kullanmaya devam etmesi gibi, çalışmaların önemli bir kısmında cinsel riskin farkında olunmasına karşın kişilerin riskli cinsel davranışa devam ettiği yönünde önemli verilerle rastlanmıştır. Güney Amerika ve Afrika kıtalarında bulunan yirmi üç orta ve düşük gelir grubundaki ülkenin kadınları üzerinde yapılan bir çalışmada ise ilginç veriler bulunmuş, HIV/AIDS konusundaki bilgi artışının, az eğitimli kadınların kondom kullanma oranlarında artışa yol açmasına karşın, eğitim düzeyi yüksek kadınların riskli cinsel davranışı üzerinde yeterince etkili olmadığı belirlenmiştir (Snelling ve ark. 2007). ABD'de kadın mahkûmlar üzerinde yapılan bir çalışmada mahkûmların riskin farkında olmalarına karşın riskli davranışı azaltma yoluna gitmedikleri belirlenmiştir (Mullings ve ark. 2004). Türk üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada da öğrencilerin HIV/AIDS bilgilerinin iyi düzeyde olmasına karşın, doğru bilginin tutum ve davranışlara yeteri kadar yansımadağı, öğrencilerin risk almaya devam ettikleri bildirilmiştir (Özdemir ve ark. 2006).

Tartışma

Geleneksel cinsiyet rollerine göre erkeklere toplum tarafından daha çok baskın, hırslı, kendine güvenen, katı, girişken, otoriter, dayanıklı, riski göze almaktan çekinmeyen gibi özellikler yüklenirken kadınlara daha çok boyun eğen, duygusal, sadık, sevecen, kırılğan, yumuşak ve nazik gibi özellikler yüklenmektedir (O'Sullivan ve ark. 2006). Bu sayılan özelliklerle ilişkili olarak kadınlar daha fazla riskten kaçınma yönünde toplumsallaşırken, erkekler bunun tam tersi olarak, yani daha atılgan ve risk almaya eğilimli toplumsallaşır. Kısaca erkeksiliğin cinsel risk alma davranışını artırdığı söylenebilir. Toplumsal cinsiyet rolleri öğrenilmiş davranışlar olduğundan, bireyleri cinsel riskten korumak için erkeksi cinsiyet rolleri yerine kadınsı ya da androjen rollerin desteklenmesi yararlı olacaktır. Toplumsal cinsiyete yönelik farkındalık çalışması zorunlu eğitimin içerisine konularak gelecek nesillerin erkeksi cinsiyet rollerinde sosyalleşmesi azaltılmaya çalışılmalıdır.

Dinin gençlerde arkadaş grubu, ana-baba ve kitle iletişim araçlarıyla birlikte birincil toplumsallaşma aracı olduğu (Penhollow ve ark. 2005), dinlerin bireylere yön ve amaçlı bir yaşam için kaynak ve bilgi sağlayan sistemler olduğu belirtilmiştir (Emmons ve Paloutzian 2003). Risk alma davranışı ile dindarlık arasındaki bağlantıyı çalışan araştırmalar bu ikisi arasında tutarsız bir ilişki bulmuşlardır. Konu ile ilgili araştırma sonuçları arasındaki tutarsızlığın temel nedenlerinden birisi dindarlığın tanımlanması ve ölçülmesindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle araştırmacıların dindarlığın tanımlanması ve ölçülmesinde bir fikir birliğine ulaşmaları gerekmektedir. Çalışmalar sonucunda dindarlığın yalnızca ergen kızlar üzerinde cinsel risk almaya karşı koruyucu etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Ancak konu ile ilgili bulgularda tutarsızlık olması nedeniyle akademik çalışmaların daha fazla derinleştirilmesi, erkeklerde ve ergenlik dışındaki diğer gelişim dönemlerinde dinsel mesaj ve ibadetlerin cinsel riske karşı etkisiz kalmasının nedenlerinin araştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Genelde heyecan arama, özelde ise cinsel heyecan aramanın bireyin cinsel risk alma davranışını artıran bir kişilik özelliği olduğu belirlenmiştir. Heyecan arama bir kişilik özelliği olarak kabul edildiğinden ve kişilik özellikleri değişime dirençli olduklarından, ergen ve gençlerin heyecan arama ihtiyaçlarının, kendi yaşamlarını tehlikeye atmadan gidermelerini olanaklı kılacak yöntemler üzerinde çalışılması yararlı olacaktır. Çalışmalar öncelikli olarak koruyucu ve destekleyici çalışmalardan oluşabilir. Bireylerin heyecan arama düzeylerinin ergenliğin sonunda zirveye ulaştığı belirlendiğinden (Zuckerman 2007), heyecan arama düzeyleri yüksek olan ergen ve gençlerin bu ihtiyaçlarını kendi yaşamlarını riske atmadan gidermelerine yardımcı olunmalıdır. Spor kulüpleri ve gençlik kamplarının yaygınlaştırılması, zorunlu eğitim kapsamında ergen ve gençlere yaşam boyu sürdürebilecekleri bir hobi kazandırmaya çalışmak ideal yöntemlerden birkaçı gibi görünmektedir. Buralarda ergen ve gençlere risk alma hakkında yeterli bilgilendirme yapılmalı, bu ihtiyacın ancak belirli güvenlik tedbirleri alındıktan sonra giderilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir.

Öz-yeterlik kuramına göre kişilerin kendi yeteneklerine güvenmesi başarıyı belirleyen en önemli etkenlerden birisidir. Başarı beklentileri ve yeterlik inançları, bireylerin sağlık açısından uyumlu davranışlar geliştirmesinde ve kendisine zarar veren alışkanlıklarını bırakmasında ona yardımcı olacaktır (Schwarzer ve Fuchs 1995). Ancak kişilerin riskten kaçınmaları için başarı beklentilerini ya da yeterlik inançlarını kısa zaman diliminde yükseltmeyi hedeflemek gerçekçi görülmemektedir. Riskli davranış sergilediği

belirlenmiş olan bireylerin alana özđü öz-yeterliklerinin yükseltilmesini hedefleyen eğitim ve danışmanlık programlarının geliştirilmesi, öz-yeterliği artırmada sağlıklı bir başlangıç gibi görünmektedir. Bireyin yüksek düzeydeki AIDS'ten korunmada öz-yeterliği onu cinsel riske karşı koruyucu etmenlerden birisi olduğundan, HIV/AIDS'ten korunma programlarında öz-yeterliği geliştirici çalışmalar uygulanabilir.

Kişi riskli davranışa karar verirken, davranışın olası sonuçlarına ilişkin bir düşünme süreci işlemlenmektedir (Çok ve Karaman 2008). Sonuçlar kesin olduğunda, karar vermenin değerlerle ilgili olduğu, diğer bir deyişle de en çekici sonuç kümesini belirlemesi gerektiği ifade edilmiştir. Sonuçlar kesin olmadığı zaman ise karar vericiler, olası eylemlerin sonuçlarını kestirmek zorunda kalabilirler (Fischhoff 2008). Ancak bulgular, bireylerin bilişsel karar verme sürecini yeterince kullanmadıklarına işaret etmektedir. Bireylerin kendi davranışlarında cinsel risk olup olmadığına karar verirken HIV/AIDS risk bilgilerinden yeterince yararlanmadıkları, çalışmaların önemli bir kısmında cinsel riskin farkında olunmasına karşı riskli cinsel davranışa devam edildiği yönünde önemli veriler elde edilmiştir. Diğer taraftan özellikle Türkiye'de araştırmalara katılanların HIV/AIDS bulaşması konusundaki bilgi düzeylerinin kısmen çelişkili olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak kişilerin HIV/AIDS konusundaki bilgilerinin artırılması riskli cinsel davranışları üzerinde yeterince etkili bulunmamıştır. Bireyleri HIV/AIDS riskinden korumaya yönelik hazırlanmış eğitim programlarında konu ile ilişkili bilgilendirme-ye çalışmak risk davranışını yeterince düşürmediğinden, daha etkili yöntemler üzerinde çalışılmalıdır.

Sonuç

Cinsel heyecan arama ve cinsiyet rollerinden erkeksiliğin riskli cinsel davranışı artırdığı, AIDS'ten korunmada öz-yeterliğin ise HIV/AIDS riskine karşı koruyucu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. HIV/AIDS risk bilgisi cinsel risk alma ile yeterince ilişkili bulunmaz iken, dindarlığın riskli cinsel davranışlar üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de yapılmış araştırmalara yeterince yer verilememiştir. Bunun temel nedeni, HIV/AIDS riski ile ilişkili Türkiye'de yapılmış çalışmaların önemli bir kısmının HIV/AIDS hakkındaki katılımcı bilgilerinin ölçmeye odaklanmamış olmaları, çalışmalarda dindarlık, cinsel heyecan arama, öz-yeterlilik, toplumsal cinsiyet rolleri gibi psikolojik, sosyal ve kültürel değişkenlere yeterince yer verilmemiş olmasıdır. İleride yapılacak olan çalışmaların cinsellikle ilgili farklı konular üzerinde odaklanmalarının, cinsellikle bağlantılı HIV/AIDS riskinin daha net anlaşılmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

- Altay B, Gönener HD, Aykut G, Kılıç A (2006) Öğrenci yurdunda kalan üniversite öğrencilerinin AIDS konusunda bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Türk HIV/AIDS Dergisi*, 9:116-124.
- Bem SL (1974) The measurement of psychological androgyny. *J Consult Clin Psychol*, 42:155-162.
- Berry D, Bass CP, Shimp-Fassler C, Succop P (2013) Risk, religiosity, and emerging adulthood: description of christian, jewish, and muslim university students at entering the freshman year. *Ment Health Relig Cult*, 16:695-710.
- Boyer TW (2006) The development of risk-taking: a multi-perspective review. *Dev Rev*, 26:291-345.
- Brynes JP, Miller DC, Schafer WD (1999) Gender differences in risk taking: a meta-analysis. *Psychol Bull*, 125:367-383.
- Campan KV, Romero AJ (2012) How are self-efficacy and family involvement associated with less sexual risk taking among ethnic minority adolescents. *Fam Relations*, 61:548-558.

- Casey MK, Timmermann L, Allen M, Krahn S, Turkiewicz KL (2009) Response and self-efficacy of condom use: a meta-analysis of this important element of AIDS education and prevention. *South Commun J*, 74:57-78.
- Coleman CL, Ball K (2009) Predictors of self-efficacy to use condoms among seropositive middle-aged African American men. *West J Nurs Res*, 31:889-904.
- Courtenay WH (2000) Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: a theory of gender and health. *Soc Sci Med*, 50:1385-1401.
- Çok F, Karaman NG (2008) Ergenlerde risk alma. In *Eğitim Psikolojisi Sempozyum Kitabı*, (Eds T Bozkurt, M Uluğ, MS Özden):43-56. İstanbul, İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Denmark FL (2004) Gender, overview. In *Encyclopedia of Applied Psychology*, Volume 2 (Eds C Spielberger):71-84. Boston, Elsevier Academic Press.
- Dowsett GW (2003) Some considerations on sexuality and gender in the context of AIDS. *Reprod Health Matters*, 11:21-29.
- Edwards LM, Haglund K, Fehring RJ, Pruszynski J (2011) Religiosity and sexual risk behaviors among latina adolescents: trends from 1995-2008. *J Womens Health*, 20:871-877.
- Emmons RA, Paloutzian RF (2003) The psychology of religion. *Annu Rev Psychol*, 54:37-402.
- Fischhoff B (2008) Assessing adolescent decision making competence. *Dev Rev*, 28:12-28.
- French SE, Holland KJ (2013) Condom negotiation strategies as a mediator of the relationship between self-efficacy and condom use. *J Sex Res*, 50:48-59.
- Gallagher MW (2012) Self-Efficacy. In *Encyclopedia of Human Behavior*, 2nd ed. (Eds VS Ramachandran):315-320. London, Academic Press.
- Gelb K, Pederson A, Greaves L (2012) How have health promotion frameworks considers gender. *Health Promot Int*, 27:445-452.
- Green M, Elliot M (2010) Religion, health, and psychological well-being. *J Relig Health*, 49:149-163.
- Greig A, Peacock D, Jewkes R, Msimang S (2008) Gender and AIDS: time to act. *AIDS*, 22:35-43.
- Gullette DL, Lyons MA (2005) Sexual sensation seeking, compulsivity, and HIV risk behaviors in college students. *J Community Health Nurs*, 22:47-60.
- Hardy S, Raffaelli M (2003) Adolescent religiosity and sexuality: an investigation of reciprocal influences. *J Adolesc*, 26:731-739.
- Hood RW (2012) Psychology of religion. In *Encyclopedia of Human Behavior*, 2nd ed. (Eds VS Ramachandran):201-208. London, Academic Press.
- Inungu J, Mumford V, Younis M, Langford S (2009) HIV knowledge, attitudes and practices among college students in the United States. *J Health Hum Service Adm*, 32:259-277.
- Izugbara CD, Undie CC (2008) Masculinity scripts and the sexual vulnerability of male youth in Malawi. *Int J Sex Health*, 20:281-294.
- Kalichman SC, Heckman T, Kelly JA (1996) Sensation seeking as an explanation for the association between substance use and HIV-related risky sexual behavior. *Arch Sex Behav*, 25:141-154.
- Kalichman SC, Rompa D (1995) Sexual sensation seeking and sexual compulsivity scales: reliability, validity, and predicting HIV risk behavior. *J Pers Assess*, 65:586-601.
- Kang SY, Deren S, Andia J, Colon HM, Robles R (2004) Effects of changes in perceived self-efficacy on HIV risk behaviors over time. *Addict Behav*, 29:567-574.
- Karama M, Yamamoto T, Shimadas M, Orago SSA, Moji K (2006) Knowledge, attitude and practice towards HIV/AIDS in a rural Kenyan community. *J Biosoc Sci*, 38:481-490.
- Kıyloğlu L (2014) Batı toplumlarında dindarlık ve cinsel risk alma arasındaki ilişki üzerine bir derleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55:195-218.
- Kıyloğlu L (2013) Cinsel heyecan arama ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1-3):41-54.
- Kıyloğlu L (2015) Toplumsal cinsiyet rolleri ve kadının HIV riski. *Sosyal Hizmet Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2015 Manisa, Türkiye. Sempozyum Özet Kitabı sayfa: 279-280.
- Koç Z, Sağlam Z (2006) Üniversite öğrencilerinin cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve aile planlaması ile ilgili bilgi ve görüşlerinin belirlenmesi. *Türk HIV/AIDS Dergisi*, 9:47-60.
- Kurnetsov AV, Wiseman M, Ruzicka T, Zippel SA, Kuznetsov L (2011) Short risk behavior knowledge index for HIV average risk population of sexual active Age in Munich, Germany. *Cent Eur J Public Health*, 19:79-83.
- Lee TSH, Chen YP, Chang CW (2011) Gender differences in the perceived self-efficacy of safer HIV practices among polydrug abusers in Taiwan. *Compr Psychiatry*, 52:763-768.
- Mashogoane S, Moalusi KP, Ngoepe MA, Peltzer K (2002) Sexual sensation seeking and risky sexual behaviors among South African university students. *Soc Behav Pers*, 30:475-484.

- Maswanya ES, Moji K, Horiguchi I, Nagata K, Aoyagi K, Honda S et al. (1999) Knowledge, risk perception of AIDS and reported sexual behavior among students in secondary schools and colleges in Tanzania. *Health Educ Res*, 14:185-196.
- McCoul MD, Haslam N (2001) Predicting high risk sexual behavior in heterosexual and homosexual men: the roles of impulsivity and sensation seeking. *Pers Individ Diff*, 31:1303-1310.
- Meekers D, Klein M (2002) Determinants of condom use among young people in urban Cameroon. *Stud Fam Plann*, 33: 335-346.
- Meekers D, Silva M, Klein M (2006) Determinants of condom use among youth in Madagascar. *J Biosoc Sci*, 38:365-380.
- Milevsky A, Leh M (2008) Religiosity in emerging adulthood: familial variables and adjustment. *J Adult Dev*, 15:47-53.
- Moore EW, Berkley-Patton JY, Hawes SM (2013) Religiosity, alcohol use, and sex behaviors among college student-athletes. *J Relig Health*, 52:930-940.
- Mullings JL, Marquart JW, Carr T, Hartley DJ (2004) Knowledge is not always power: HIV risk behavior and the perception of risk among women prisoners. *J Correct Health Care*, 11:59-78.
- Neymotion F, Downing-Matibag TM (2013) Religiosity and adolescents' involvement with both drugs and sex. *J Religion Health*, 52:550-569.
- Nguyen HV, Koo KH, Davis KC, Otto JM, Hendershot CS, Schacht RL et al. (2012) Risky sex: interactions among ethnicity, sexual sensation seeking, sexual inhibition, and sexual excitation. *Arch Sex Behav*, 41:1231-1239.
- Nonnemeker JM, McNeely CA, Blum RW (2003) Public and private domains of religiosity and adolescent health risk behaviors: evidence from the national longitudinal study of adolescent health. *Soc Sci Med*, 57:2049-2054.
- O'Sullivan LF, Hoffman S, Harrison A, Dolezal C (2006) Men, multiple sexual partners, and young adults' sexual relationships: understanding the role of gender in the study of risk. *J Urban Health*, 83:695-708.
- Öngen DE (2007) The relationships between sensation seeking and gender role orientations among Turkish university students. *Sex Roles*, 57:111-118.
- Özdemir M, Feyzioğlı B, Doğan M, Maykan M, Baysal B (2006) Üniversite öğrencilerinin HIV/AIDS hakkındaki bilgi düzeyi ve tutumlarının değerlendirilmesi. *Türk HIV/AIDS Dergisi*, 9:10-16.
- Patton JH (2012) Sensation seeking. In *Encyclopedia of Human Behavior*, 2nd ed. (Eds VS Ramachandran):359-365. London, Academic Press.
- Penhollow T, Young M, Bailey W (2007) Relationship between religiosity and "hooking up" behavior. *Am J Health Educ*, 38:338-345.
- Penhollow T, Young M, Denny G (2005) The impact of religiosity on the sexual behaviors of college students. *Am J Health Educ*, 36:75-83.
- Pharo H, Sim C, Graham M, Gross J, Hayne H (2011) Risky business: executive function, personality, and reckless behavior during adolescence and emerging adulthood. *Behav Neurosci*, 125:970-978.
- Rolison MR, Schermen A (2003) College student risk-taking from three perspectives. *Adolescence*, 38:689-704.
- Rostosky SS, Wilcox BL, Wright MLC, Randall BA (2004). The impact of religiosity on adolescent sexual behavior: a review of the evidence. *J Adolesc Res*, 19:677-697.
- Savaşer S (2003) Knowledge and attitudes of high school students about AIDS: a Turkish perspective. *Public Health Nurs*, 20:71-79.
- Schwarzer R, Fuchs R (1995) Changing risk behaviors and adopting health behaviors: the role of self-efficacy beliefs. In *Self-Efficacy in Changing Societies* (Ed A Bandura):259-289. New York, Cambridge University Press.
- Shuper PA, Jonarchi N, Rehm J (2014) Personality as a predictor of unprotected sexual behavior among people living with HIV/AIDS: a systematic review. *AIDS Behav*, 18:398-410.
- Sinha JW, Chaan RA, Gelles RJ (2007) Adolescent risk behaviors and religion: findings from a national study. *J Adolesc*, 30:231-246.
- Sinnoth JD, Rabin JS (2012) Sex roles. In *Encyclopedia of Human Behavior*, 2nd ed. (Ed VS Ramachandran):411-417. London, Academic Press.
- Snelling D, Omariba DWR, Hong S, Georgiades K, Racine Y, Boyle MH (2007) HIV/AIDS knowledge, women's education, epidemic severity and protective sexual behavior in low- and middle-income countries. *J Biosoc Sci*, 39:421-442.
- Spitalnick JS, DiClemente RJ, Wingood GM, Crosby RA, Milhausen RR, Sales JM et al. (2007) Brief report: sexual sensation and its relationship to risky sexual behavior among African-American adolescent females. *J Adolesc*, 30:165-173.
- Stulhofer A, Graham CA, Bozicevic I, Kufirin K, Ajdukovic A (2009) An assessment of HIV/STI vulnerability and related sexual risk-taking in a nationally representative sample of young Croatian adults. *Arch Sex Behav*, 38:209-225.
- Teva I, Bermudez MP, Buela-Casal G (2010) Sexual sensation seeking, sexual stress, and coping styles as predictors of HIV/STD risk behaviors in adolescents. *Youth Soc*, 42:255-277.
- Trimpop RM (1994) *The Psychology of Risk Taking Behavior*. Amsterdam, North Holland.

- Troth A, Peterson CC (2000) Factors predicting safe sex talk and condom use in early sexual relationships. *Health Commun*, 12:195–218.
- Tung WC, Cook DM, Lu M (2011) Sexual behavior, stages of condom use, and self-efficacy among college students in Taiwan. *AIDS Care*, 23:113–120.
- Tung WC, Ding K, Farmer S (2008) Knowledge, attitudes, and behaviors related to HIV and AIDS among college students in Taiwan. *J Assoc Nurses AIDS Care*, 19:397–408.
- Ungan M, Yaman H (2003) AIDS knowledge and educational needs of technical university students in Turkey. *Patient Educ Couns*, 51:163–167.
- Viseskul N, Fongkaew W, Settheekul S, Grimes RM (2013) Factors related to sexual self-efficacy among Thai youth living with HIV/AIDS. *J Int Assoc Provid AIDS Care*, 00: 1-5.
- White R (2002) Social and political aspects of men's health. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 6:267–285.
- Wit JBF, Adam PCG (2012) HIV/AIDS: The role of behavior and the social environment in a global pandemic. In *Encyclopedia of Human Behavior*, 2nd ed. (Eds VS Ramachandran):316-322. London, Academic Press.
- Yazganoğlu KD, Özarmağan G, Tozeren A, Özgülner N (2012) Üniversite öğrencilerinin cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar hakkında bilgi, tutum ve davranışları. *Türkderm Deri Hastalıkları ve Frengi Arşivi*, 46:20-25.
- Zuckerman M (2007) *Sensation Seeking and Risky Behavior*. Washington, DC, American Psychological Association.
- Zuckerman M, Kolin EA, Price L, Zoob I (1964) Development of a sensation seeking scale. *J Consult Psychol*, 28: 477–482.

Levent Kıyılıoğlu, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak; **Ali Dönmez**, Çankaya Üniversitesi, Ankara.

Yazışma Adresi/Correspondence: Levent Kıyılıoğlu, Bülent Ecevit Üniv., Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Zonguldak, Turkey. E-mail: levent.kiyilioglu@gmail.com

Bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir · No conflict of interest is declared related to this article

Çevrimiçi adresi / Available online: www.cappsy.org/archives/vol8/no4/

Geliş tarihi/Submission date: 8 Mart/March 8, 2016 · **Kabul Tarihi/Accepted** 10 Nisan/April 10, 2016
